

KUN-studenten onderzoeken aids-voorlichting in Zuid-Afrika

Tekst: Cathalijne Boland

“Aids-voorlichting is razend interessant, juist omdat het zo moeilijk is. Het gaat om gedragsverandering, en daarbij spelen ontzettend veel factoren een rol. Als kennis alleen voldoende was, zou ook niemand meer roken en zou iedereen sporten.”

Cathalijne Rodenburg (23) was de eerste studente uit Nijmegen die in 2002 voor onderzoek naar Zuid-Afrika ging, in het kader van het EPIDASA-project, waarin de letters staan voor Effectivity of Public Information Documents on AIDS in South Africa.

“Er is een dringende behoefte aan onderzoek naar de effectiviteit van teksten op het gebied van HIV- en aids-voorlichting”, zegt hoogleraar bedrijfscommunicatie Carel Jansen, een van de initiatiefnemers van het project waarin drie Nederlandse en drie Zuid-Afrikaanse universiteiten samenwerken. “Maatschappelijk gezien is aids een probleem van de eerste orde, en alles wat je vanuit je vak kunt bijdragen aan een oplossing, is prachtig. Maar het project heeft ook duidelijk een wetenschappelijke kant.” In Zuid-Afrika valt namelijk heel concreet onderzoek te doen op het snijvlak van interculturele communicatie en document design ofwel tekstontwerponderzoek. Dat gaat over de vraag aan welke voorwaarden een tekst moet voldoen om overtuigend te zijn. Jansen: “Aids-voorlichtingsteksten gaan over heel basale dingen: leven, dood, seks, voortplanting. Het zou voor de hand liggen om rekening te houden met diepgewortelde culturele opvattingen daarover, maar de praktijk is dat bijna al het schriftelijke voorlichtingsmateriaal rechtstreeks uit Westerse landen wordt geïmporteerd.”

Dat betekent in het beste geval weggegooid geld en in het slechtste geval een averechts effect, zo is bekend uit onderzoek naar het gebruik van fear appeals. Mensen bang maken kan heel effectief zijn, maar alleen als de tekst aan vier voorwaarden voldoet: de lezer moet echt doordrongen raken van de ernst van aids, moet ervan overtuigd raken dat hijzelf ook risico loopt om aids te krijgen, dat condoomgebruik echt helpt, én dat hij in staat is om ze ook daadwerkelijk te gebruiken. Jansen: “Zwarte vrouwen voelen zich vaak niet in de positie om te bepalen of er al dan niet gemeenschap plaatsvindt, laat staan of dat met of zonder condoom gebeurt. Ze kunnen de maatregel niet toepassen en daardoor zullen ze eerder geneigd zijn om zich voortaan helemaal voor berichten over aids af te sluiten.”

Kop in het zand

Cathalijne Rodenburg: “Een groot billboard met de slogan Don't be silly, put a condom on your willy, vinden wij grappig, maar slaat totaal niet aan als iemand bijvoorbeeld de opvatting heeft dat het zaad van de man goed is voor de gezondheid van de vrouw of als gedacht wordt dat een condoom onvruchtbaarheid veroorzaakt, ongeveer het ergste wat je kan overkomen in Afrika.”

Maurice Duijn (25) was vorig semester in Pretoria en is nog bezig met de statistische analyse van zijn gegevens. Hij bekeek de impact van de brochure

Knowledge is power, die 14- tot 19-jarigen moet overtuigen van het nut van een aids-test. Maurice: "Veel zwarten willen geen test, omdat ze toch geen geld hebben voor medicijnen en omdat ze doodsbang zijn voor stigmatisering." Het lijkt erop dat de jongeren uit de controlegroep, die de brochure níet hadden gelezen, meer geneigd waren om 'ja' te antwoorden op de vraag of ze een aids-test overwogen dan degenen die hem wél hadden gelezen. Maurice: "Het zou kunnen zijn dat de angst voor stigmatisering te weinig wordt weggenomen door de brochure. De gevolgen van een test zijn dan té afschrikwekkend." Het averechtse gevolg is dat de jongeren hun kop in het zand steken.

Juist omdat er in Zuid-Afrika zoveel gebruik gemaakt wordt van teksten die voor een Westers publiek geschreven zijn, is het belangrijk om te weten in welk opzicht opvattingen en overtuigingen over aids in beide culturen van elkaar verschillen. Om opvattingen in kaart te brengen, wordt veel gebruik gemaakt van vragenlijstonderzoek waarbij de respondenten hun antwoord moeten geven op een zevenpuntsschaal van 'zeer mee eens' tot 'zeer mee oneens'. Eefke de Groot (26) vergeleek de antwoorden van Nederlandse studenten met die van studenten uit Zuid-Afrika. "De veronderstelling was dat Afrikanen meer gematigd zouden antwoorden dan de tamelijk directe Nederlanders." Maar de verschillen in antwoordstijl bleken niet groot. Eefke trok nog een belangrijke conclusie: "In Zuid-Afrika zijn veel verschillende culturele groepen met elk hun eigen taal. Studenten uit die verschillende zwarte bevolkingsgroepen bleken heel verschillend over de oorzaken van aids te denken. Ik heb natuurlijk te weinig gegevens om daar precieze conclusies uit te kunnen trekken, maar dat is iets waar je rekening mee moet houden."

Fatalistisch

Cathalijne heeft voor haar onderzoek een vragenlijst opgesteld waarmee in principe alle aids-voorlichtingsteksten gecheckt kunnen worden op hun geschiktheid.

"Ongeveer alles wat er fout kan zijn aan een tekst staat er wel in. Het is een mooi maar ook tamelijk omslachtig instrument, het kost veel tijd om één folder te analyseren. Ik ben ook een keer in een ziekenhuis geweest waar mensen lagen te sterven aan aids. Tja, dan was ik lekker bezig achter mijn bureautje. Het is natuurlijk toch een sub-, sub-, subonderzoekje geweest. Als je al een beetje denkt dat je een bijdrage gaat leveren aan de aids-voorlichting in Zuid-Afrika, dan is dat toch gauw voorbij als je daar eenmaal bent. Mensen zijn arm, hebben honger, hun huis stort bijna in – aids is nog niet eens hun grootste probleem. Ze zijn vrij fatalistisch. Dat is natuurlijk een lastig uitgangspunt voor een voorlichter."

Eefke is iets positiever: "Het blijft theorie wat ik gedaan heb, maar het kan in de toekomst misschien toch een steentje bijdragen aan betere voorlichting."

Maurice: "Je moet realistisch zijn, dit is natuurlijk een druppel op een gloeiende plaat. Maar door dit onderwerp te kiezen laat ik zien dat het me toch wel iets kan schelen wat daar gebeurt."

Hoewel meer dan elf procent van de ruim veertig miljoen inwoners van Zuid-Afrika nu HIV-positief is, en er vele aids-doden zijn, merk je in het land zelf eigenlijk heel weinig van de epidemie. Carel Jansen: "Toen president Mbeki op de aids-conferentie in Durban afstand nam van zijn eerdere standpunt dat HIV en aids niks met elkaar te maken zouden hebben, wat absoluut een doorbraak was, heb ik gekeken hoe de Afrikaanse kranten Beeld en Die Burger daar over bericht hebben.

Nou, het stond wel op de voorpagina, maar pas als derde onderwerp, na twee sportberichten. Die ontkenningreflex is wel verklaarbaar: de enorme stigmatisering leidt vaak tot uitstoting uit de familie.”

Townships

Maurice probeerde bewust te integreren met de zwarte Zuid-Afrikanen. “Zeker in Pretoria gaan blank en zwart niet met elkaar om. Voor mij juist een extra motivatie om contact te zoeken, om te laten zien dat het ook anders kan. Ik ben twee keer een weekend weggeweest met een zwart meisje uit een township. Dat was misschien provocatief, maar ik vond haar gewoon een leuke meid. Je krijgt daar dan veel opmerkingen over. Het was echt pionieren op dat gebied.”

Cathalijne deed vrijwilligerswerk in de townships. “Onder de internationale studenten is het in om zwarten te leren kennen. Ik heb me op een gegeven moment wel afgevraagd waar ik nou eigenlijk mee bezig was, alsof ik in Nederland naar de Bijlmer zou gaan om in contact te komen met de onderkant van de samenleving.”

Eefke kon de tegenstellingen uiteindelijk niet aan. Ze leerde in Zuid-Afrika haar vriend Thabo kennen en heeft hem klip en klaar gezegd dat hun toekomst niet in zijn land ligt: “Wij kunnen daar niet als een koppel over straat lopen, de sfeer is heel vijandig. Het land is echt ontzettend mooi, qua natuur. Maar qua samenleving niet.”

Carel Jansen heeft juist oog voor de constructieve houding van veel blanken. Sinds 2002 heeft hij een aanstelling als bijzonder hoogleraar Nederlands en Afrikaans aan de Universiteit van Stellenbosch, en is hij er elk jaar een maand. “Ik vind Zuid-Afrika een buitengewoon fascinerend land. Het is een Eerste Wereldland met om de hoek een plakkerskamp, waar miljoenen mensen wonen in absolute armoede. De problemen zijn zo gigantisch, hoe zal het er over tien jaar zijn? Voor Nederland kan ik dat wel uittekenen, voor Zuid-Afrika veel moeilijker.”